

sėkmingai išnarplioti nė popiežiaus legatas Vilhelmas Modenietis. Bet augo ir pavojus iš pietų šono. Kalavijuočiai pastebėjo, jog ten yra atsiradusi stiprėjanti lietuvių jėga, kuri Ordinui vis labiau grasė. O skaičius piligrimų-kryžininkų, kurių pagalba kalavijuočiai Livonijoje buvo įsistiprinę, ėmė mažėti. Mat Vakarų Europos piligrimai galėjo tuos pačius atlaidus laimėti, vykdami kryžiaus karan žymiai arčiau į Prūsų žemę, kur nuo 1231 m. savo sėkmingus užkariavimus buvo pradėjęs Kryžiuočių ordinas. Jau nuo 1231 m. kalavijuočių magistras Volkevinas buvo nesėkmingai ėmęs derėtis su kryžiuočių didžiuoju magistru Hermannu von Salza, tikėdamasis savo riterius prijungti prie kryžiuočių.

KALAVIJUOČIŲ ŽYGIS Į LIETUVĄ

1236 m. rudenį kalavijuočių padėčiai sustiprinti legato Vilhelmo Modeniečio užtarimu, popiežius Grigalius IX 1236 m. vasario 19 d. bulė leido skelbti kryžiaus karą prieš pagonis lietuvius visoje šiaurės Vokietijoje, šalia iš Vokietijos atvykusių piligrimų į karą prieš lietuvius kalavijuočiai dar pasitelkė vietinių Livonijos tautų (latgalių, lybių ir estų) būrius. Šaltiniai neužrašė, kuria kryptimi Volkevinas kariuomenė žygiavo. Iš Kuršo ar Žiemgalos ji pasiekė šiaurės vakarų Lietuvą, t. y. žemaičius. Jau priešas buvo pasukęs atgal nuo Saulės-Šiaulių (kein Soule sie karten wider), kai jį šv. Maurikijaus dieną (rugsėjo 22-ąją) pasitiko lietuvių kariuomenė. Tiksliai nežinoma, kad krito 48 Ordino riteriai ir pats jų magistras Volkevinas. Anot S. Daukanto, „su brūkliu užsiaustas per makaulę sukneito su 48 broštviais (*Lietuvos istorija* I 249). Popiežiaus Grigalius IX bulė minėjo žuvusių 50 riterių (*Liv. Urkundenbuch* I 191). Tiek pat užrašyta Olivos ir Hermano Vartbergiečio kronikose. Kiti kritusių skaičiai jokiam šaltinyje nepažymėti, nors keliolika XIII a. analų ir kronikų trumpai paminėjo kalavijuočių katastrofą.

Matyt, per pusmetį skelbtasis kryžiaus karas prieš pagonis lietuvius turėjo regimo pasisekimo, nes Eiliuotoji Livonijos kronika sako, jog kryžininkų buvę daug (*vil*). Vardais yra paminėti du didikai (Haseldorf ir grafas von Dannenberg), kurie nerimę ir nelaukdami didesnės kryžininkų jėgos veržėsi pulkti pagonis. Trys D. Naugardo kronikos ir Tverės metraščiai kartoją tą patį, jog vokiečiai atvyko iš užjūrio Rygon su didele jėga (priidoša Nemce v sile velice iz zamorija v Rigu). Eiliuotosios kronikos žodžiais, neklausydami Volkevino atkalbinėjimo, kryžininkai skubėjo į pagonių žemę, nes buvo atvykę joje kariauti. Kalavijuočiai dar pasikvietė talkon rusų, ir D. Naugardo metraščiai mini, jog pskoviečiai atsiuntė pagalbon 200 vyrų. Bet didumo tos visos jungtinės kariuomenės, kurioje kalavijuočių riteriai ėjo lyg karininkų-vadovų pareigas, nustatyti negalima.

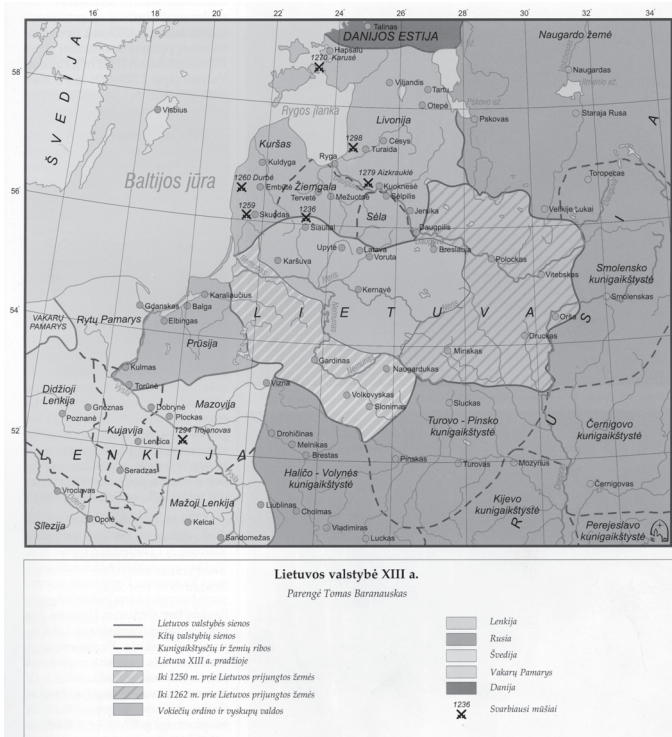
Metraštininkams paprastai nerūpėjo kitų kariuomenės likimas. Pirmiausia buvo paduodami kritusiųjų Ordino riterių skaičiai, kad būtų galima jų žuvimo dieną mišiose atsiminti. Popiežiaus bulėje, Olivos ir H. Vartbergiečio kronikose apskritai kalbama apie mirtį – „daugybės piligrimų“.

Kautynių eiga ir vieta jokiam šaltinyje nėra nuosekliai nusakyta, tačiau iš aprašymų matyti, jog mažai kam tepasisėkė pabėgti. Pakrikusios kariuomenės likučius dar persekiojo žiemgaliai. Tad, anot D. Naugardo metraščio, tik kas dešimtas karys tegrįžęs na-

mo. Žymiai vėlesni šaltiniai minėjo perdėtus skaičius. O S. Daukantas (*Lietuvos istorija* I 249) taip samprotavo: „Tų laikų rasztai gyvai sako, jog deszimtasis vos pargrįžęs isz tos muszos; nuo to gali spręsti, jog maž (daug) 20 000 karvietėje paliko“. Apie pačių lietuvių nuostolius Eiliuotoje kronikoje tepasakyta, jog „riteriai ne vieną čia nudėjo, kol jie liko nugalėti“. Iš kautynių eigos žinomas svarbus epizodas, kad lietuviai vokiečius medžiais (mit boume) pribagė. Visai buvo aiškinamas tas žodis. Anksčiau manyta, jog lietuviai kautynių įkarštyje esą rovę jaunos medžius-ąžuoliukus ir jais tvoję priešus. Rodos, arčiau tiesos buvo Maironis, kuris kalbėjo apie brūklius (*Liet. Ist.* 31906 39). Iš šaltinių žinoma, kad lietuviai tada, šalia įvairių kitų ginklų, vartodavo sunkias medines buožes ar kuokas. Tad tokios kuokos (*keyen*) galėjo būti naudotos ir Saulės kautynėse. Bet pasitaikydavo, kad pačiu kritiškiausiu momentu sunkiai šarvuoti riteriai laiku spėdavo nušokti nuo žirgų ir susimesti krūvon ratu. Šitai pasigūžę jie pasidarydavo lyg gyva tvirtovė, kuri paprastais ginklais (ietimis, durtuvais) nelengvai buvo įveikiama, juo labiau, kad patys susigūžusieji riteriai dar galėjo gintis. Tada lietuviai panaudodavo stambesnius ilgus pagalius, kuriais smarkiu smūgiu, keliese tokiu rąstuku trenkdami riteriui per jo šarvus, išskirdavo vieną po kito iš rikiuotės. Gal tie „medžiai“ Saulės kautynėse ir reiškia tokius rąstukus (V. Bilkins).

Kautynių vietos klausimas yra sukėlęs taip pat neaiškumų. XIX a. buvo manoma, jog jos yra įvykusios Bauskės apylinkėje, nes ten rastas vietovardis Vec-Saule (vok. Alt-Rahden). Bet visas Eiliuotosios Livonijos kronikos aprašymas vertė reviduoti šitą aiškinimą, nors jam paremti buvo surasta ir archeologinių iškasenų (A. Bie-

(Nukelta į 22 p.)

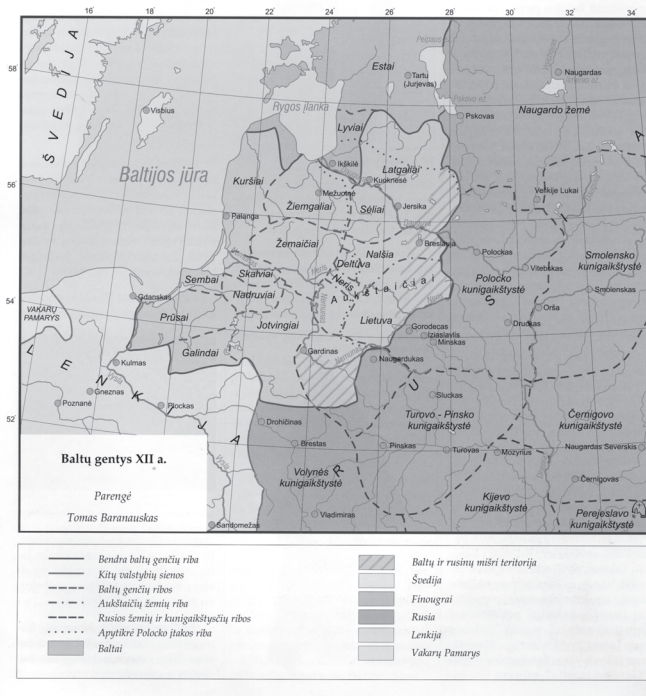
Ilustracija iš leidinio „Pažintis su Lietuva. Tūkstantmečio knyga“, t. 1. (Kaunas : Kraštovarka, 1999, p. 19)

Medalis (vienpusis), skirtas Saulės mūšiu atminti. 1986. Dailininkas Jonas Aliulis. Aliuminis, lietas. 11,8 x 11,8. ŽAM GEK 28336, DM-160

(Atkelta iš 21 p.)

lenstein). Naujieji lenkų (St. Zajączkowski), latvių (J. Berzinš) ir pačių lietuvių (S. Sužiedėlis, Z. Ivinskis) tyrinėjimai sutaria, jog Eiliiuotosios kronikos „Soule“, kaip ir Vartbergiečio „terra Sauleorum“ ir „Saulia“, reikia tapatinti su Šiauliais. Kalavijuočių žygis

Iliustracija iš leidinio „Pažintis su Lietuva. Tūkstantmečio knyga“, t. 1. (Kaunas : Kraštovarka, 1999, p. 14)

bus ejęs per Kuršą. Jie naikino šiaurės Žemaitiją. Tad natūralu, kad jie grįždami kliudė Šiaulių sritį.

Sekant pagrindiniu šaltiniu (Eiliiuotąja kronika), „džiaugsmingai sunaikinę šen ir ten“, kalavijuočiai su piligrimais jau buvo ėmę atgal traukti, kai juos prie vieno upelio netikėtai pasitiko pirmas lietuvių būrys. Kryžininkai nepaklausę Volkevino įkalbinėjimų tuoju kautis, nes bijoję tokioje pelkėtoje vietoje „pražudyti savo žirgus“. Metraštininkas išryškino Ordino riterių narsumą, kai piligrimai, kaip bobos, leidęsi nesigindami žudyti (ane wer). Su arkliais ir sunkiais šarvais klampiose vietose buvo sunku kovoti. Šaltiniuose nieko nėra pasakyta, kokį vaidmenį suvaidino pagalbiniai vietinių Livonijos tautų būriai. Tad apie jų pasitraukimą iš kautynių lauko, kaip įvyko su kuršiais ir estais Durbės kautynėse, čia negali būti kalbos. Eiliiuotoje Livonijos kronikoje tepasakyta, jog nuo kalavijuočių atkrito žiemgaliai, kurie žudė per jų žemę bėgančius pralaimėtų kautynių likučius.

SAULĖS KAUTYNIŲ VADAS IR LAIMĖJIMO POLITINĖ REIKŠMĖ

Šaltiniuose nėra žinių, kas vadovavo Saulės kautynėms lietuvių pusėje. Iš kitų versmių žinoma, jog apskritai drausmingi ano laiko lietuvių žygiai buvo vadovaujami vieno vado. St. Zajączkowski pagrįstai yra iškėlęs tezę, jog lietuvių kariuomenei Saulės kautynėse vadovavo tada galingiausias žemaičių kunigaikštis Vykintas. Tam teigimui patvirtinti yra netiesioginis įrodymas. Kai 1248 m. prieš Mindaugą buvo organizuojama jo priešų sąjunga, į ją buvo įtrauktas Vykintas, Danielius Romanaitis ir Livonijos ordinas. Jo magistras Danieliui įsakmiai pabrėžė: „Tik dėl tavęs mes darome taiką su Vykintu, nes jis pražudė daug mūsų brolių“ (Polnoje Sobranije Russkich Letopisej 2II 816). Vykintas Saulės kautynėse daugiausia rėmėsi žemaičių jėgomis, bet tada taikoje su Vykintu gyvenęs Mindaugas galėjo jam atsiųsti pagalbos. Šis ankstyvas lietuvių laimėjimas ilgai buvo XIX a. istorikų ir lietuvių vadovėliuose laikomas didžiausia lietuvių XIII a. pergale prieš vokiečius. Saulės kautynės labiausiai išpopuliarino K. Skirmuntaitės knygos. Iš tiesų Saulės kautynėmis pradėjo lietuvių laimėjimų seriją, nes vien XIII a. Livonijos riteriams lietuvių dar daug kartų kirto smūgius. Pvz., iš 20 Livonijos ordino magistrų XIII a. šeši yra žuvę kovose su lietuvių.

Pergalė Saulės mūšyje stiprino jauną lietuvių valstybę, dar turinčią įvairių vidaus ir užsienio pavojų. Keliolikai metų ji sustabdė Livonijos vokiečių puolimus. Bet šis skaudus smūgis kalavijuočiams pagreitino jau keleri metai besitęsiančias derybas dėl kalavijuočių susijungimo su kryžiuočiais. Jos buvo įvykdytos per 8 mėnesius po Saulės kautynių, nes jau 1237 m. gegužės 12 d. popiežius patvirtino abiejų Ordinų susijungimą. XIII a. pab. priėjęs prie Nemuno žiočių ir turėdamas už pusantro šimto kilometro kitas valdas Livonijoje, Ordinas troško koku nors būdu susijungti per Žemaičių žemę. Juk visų Ordino kovų ir derybų su lietuvių kunigaikščiais XIV–XV a. vienas pagrindinių tikslų buvo laimėti vakarų Lietuvos dalį bent iki Dubysos ar Nevėžio.“

¹ Pažintis su Lietuva. Tūkstantmečio knyga, t. 1. - Kaunas : Kraštovarka, 1999, p. 15.